

İslamî finansın metodolojisine dair bazı notlar

YUSUF VARLI *

İslamî finansta paradigma değişikliğinin gerekliliğine dair gündeme taşıdığım tartışmaları bu yazı ile sürdürmeye devam edeceğim. Önceki yazılarımda ilgili paradigmanın neden değişmesi gerektiğini aktarmış ve bu değişimin nasıl gerçekleştirilebileceğine dair bazı argümanlar sunmuştum. Bu yazıda ise tartışmayı genişletmeye devam etmek ve İslamî finans sisteminin metodolojisi ve uygulanışı hususunda çeşitli önerilerde bulunmak istiyorum. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki İslam'ın dünyaya ait gösterge hedef olarak sunduğu vasa-tın (*orta yolun*), İslamî değerleri önceleyen bir finansal sistemde de nihai hedef olması gerekir. Özellikle risk paylaşımı, kâr-zarar ortaklığı ve katılım esaslarına dayalı finansman ve yatırım uygulamaları, finansal sistemdeki orta yolun yakalanması adına büyük rol üstlenmektedir. Zira, genel başlık olarak "*katılım*" kelimesi ile özetlenebilecek nitelikteki bu uygulamalar, defakto olarak insanların refah durumlarını iyi veya kötü yönde marjinal yönlerde hareket etmesini kısıtlamaktadır. Böylece, serbest piyasa ekonomisinin gelir adaletsizliği üzerindeki olumsuz etkileri bir şekilde dizginlenmekte ve zengin ile fakir taraflar arasındaki ekonomik farklılıklar azaltılmış olmaktadır. Mevcut durumda dünyadaki İslamî finansal varlıkların yaklaşık %80'ini bankacılığın oluşturduğu ve bankacılık içerisinde de risk paylaşımına dayalı olmayan enstrümanların oranının %90 civarında olduğu bir yapıda katılım ürünlerinin çoğaltılmasının bir zaruret olduğu açıktır. Bu amaç doğrultusunda hayata geçirilebilecek ilk ve en kolay yol, küresel ölçekte ve özellikle ülkemizde gayrimenkul, enerji, bilişim teknolojisi ve savunma sanayii gibi alanlardaki büyük projelerin halk tarafından finanse edileceği ve ortaya çıkacak gelirin de yine halk ile paylaşılacağı yapıların canlandırılması olabilir. Bu minvalde geliştirilecek yeni ürünler ve uygulamalar neticesinde sermayenin tabana ya-

yılmasının kolaylaştırılması ve özellikle düşük ve orta gelir grubunun yüksek getirili ürünlere yatırım yapma imkânlarının çoğaltılması sağlanacaktır. Böylece, ekonomiye katkıda bulunurken gelir adaletsizliğini de azaltma noktasında ilerleme sağlanacağı düşünülebilir.

Literatürde "*dinin maksadı*" olarak geçen ve İslam'ın temel vizyonunu ve gayesini ortaya koyan "*canın, aklın, dinin, neslin ve malın korunması*" şeklindeki hususlardan sonuncusu, İslamî finansın yine dayanak noktalarından birini oluşturmaktadır. Ancak burada sadece dikey bir ilişki-sellik kurulması neticesinde ortaya çıkacak olan finansal sistem, dinin maksadı olarak ortaya konan diğer hususlarla olan bağlantısını koparmak durumundadır. Hâlbuki yukarıda bahsi geçen beş maksat, dikey ilişkiselliğin yanı sıra birbirleriyle kurdu-ğu yatay ilişkilerle de İslam'ın bir bütün hâlinde sunduğu din anlayışını destekler mahiyettedir.

Günümüzde sadece malın korunması maksadı ile üstelik de eksik bir şekilde ilgilenen İslamî finans, bir yandan bu maksat vesilesi ile İslam'la olan iliş-kisini ilerletmesi gerekirken bir yandan da diğer gayeler ile olan yatay ilişkiselliğini artırarak bütün-sel bir söylem ve metodoloji üretmesi gerekir.

Metodoloji konusunda tartışılması gereken diğer bir konu da öze dair gerçekleştirilen tartışmaların yetersizliğidir. Tarihsel süreçte, özellikle son 20 se-nede İslamî finans sistemindeki birçok uygulama, arkasındaki iyi niyete rağmen İslam'ın ontolojik unsurları göz önünde bulundurulmadan ve mikro unsurlar es geçilerek eksik bir dönüşüme maruz kalmıştır. Özellikle faiz, zekât, ticaret vb. husus-larda ve genellikle makro temelli analizler yapılır-ken, öze dair gerçekleştirilen çalışmaların sayısı ve kapsamı yeterli olamamıştır. Ayrıca, mikroya ve öze dair söylemler geliştirmeden makro uygulama ve enstrümanlar üzerine yapılan tahliller, metodo-lojik olarak da hatalı bir seyir izlemiştir. Bu çerçe-vede, Haydar Nakvi'nin çalışmaları önem arz et-mektedir. Örneğin, Türkçeye "*Ekonomi ve Ahlak*" (*Ethics and Economics: An Islamic Synthesis*) olarak çevrilen çalışmasında Nakvi, İslam'a dayalı bir eko-nomik sistemin aksiyomatik temellerini oluştur-maktadır. Yine burada Masud'ul Alam Choudhury, Asas Zaman ve Mehmet Asutay gibi isimlerin analitik çerçevede ve mikro temelli çalışmalarının da önemli olduğunu vurgulamak gerekir. Burada şu eksikliği de vurgulamak gerekir ki günümüz-de İslamî finans ile alakalı olarak gerçekleştirilen konferans, seminer vb. etkinliklerin neredeyse ta-mamı makro düzeyde ve finans ağırlıklıyken, ana teması mikro unsurlara dayanan bir tane bile kap-

samlı etkinlik ile karşılaşmamaktayız. Üzerinde durulması gereken diğer bir konu da, İslamî finans ile kastedilen sistemin ahlak, vic-dan, dürüstlük gibi genel insanî değerlerden ayrı-şamayacağı hususudur. Örneğin, İslamî kurallara göre ticaret yapmak ile kastedilenin, ticareti yapı-lan ürünlerin İslamî esaslara uygun olmasının yanı sıra asimetrik bilgi, haksız kazanç vb. faaliyetlerin önüne geçerek alım satım faaliyetlerinin de İslamî kurallara uygun şekilde icra edilmesini kapsama-sı gerekmektedir. Yani, "*neyin ticareti*" hususu-nun yanında "*nasıl bir ticaret*" sorusu da oldukça önem arz etmektedir. Bu durum, Nisa Suresinin 29. âyetinde şu şekilde belirtilmektedir: "*Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yeme-yin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.*" Yüce Allah, helal olanla-rı dâhil olmak üzere malların, batıl (*haksız şekilde, hileli*) yollar ile ticarete konu edilmemesi konusun-da uyarıda bulunmaktadır. Âyetin devamında-ki, "*Kendinizi öldürmeyin*" ifadesini ise Hayrettin Karaman Hoca çarpıcı ve derin bir yorum ile "*gü-nümüzdeki katliamların, terör eylemlerinin ve cina-yetlerin arka plandaki nedenlerinden biri olarak in-sanların birbirlerinin mallarını sömürü, tefecilik ve diğer bazı batıl yollarla yemesi olarak düşünebili-riz.*" şeklinde ifade etmektedir.

Ayrıca, iyi niyet ile çıkılan bu yolda zaman içeri-sinde, referans noktası da dâhil olmak üzere kon-vansiyonel finans ile benzer bir hareket gerçek-leşmiştir. Bu konuya dair yapılan neredeyse tüm akademik çalışmalar günümüzdeki hâli ile İslamî finansın uygulama yönünden konvansiyonel fi-nanstan ayrışmasına rağmen, yapısal yönden bu iki finans türünün birbirinden çok da farklı olma-dığını göstermektedir.

Bu ve önceki yazılarda tartışmaya açılan tüm hu-suslar, İslamî finansta (*ya da yukarıda da bahse-dildiği üzere daha doğru bir kullanım olarak İslam finansında*) önümüzdeki süreçte yaşanması muh-temel yapısal bir krizin önüne geçmek amacıyla ifade edilmeye çalışılmıştır. "*Ne*" sorusunun yanı sıra "*neden*" ve "*nasıl*" soruları gündeme yeterince getirilemedikçe İslam finansının belirli bir aralık-taki büyüklüğü artamayacağı gibi neredeyse kon-vansiyonel finansın takipçisi şeklindeki konumun-da da herhangi bir değişiklik olmayacağı oldukça açıktır.

* İbn Haldun Üniversitesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.